

Bodil Martinsen

Semantiske neologismer

Abstract

Neologisms can, roughly speaking, be divided into formal and semantic neologisms. Focusing notably on the latter, the present paper addresses the question of how they are formed and suggests, based on Greimas' theory on the structuring of the meaning of the linguistic sign, that semantic neologisms are formed via a metaphoring process. This view challenges the traditional subdivision of semantic neologisms into metaphors, metonymy, generalization and specialization and topples the myth that the use of metaphors is exclusively a literary phenomenon. Thus, metaphors are commonly used, e.g. in journalism.

Som underviser først i merkantilt sprog og samfundsfag, senere i tolkning - hvor jeg i videst muligt omfang baserede undervisningen på aktuelle tekster af politisk og økonomisk art - stødte jeg- og mine studerende, for den sags skyld - ofte på ord, som ikke umiddelbart lod sig oversætte ved hjælp af diverse ordbøger. I de fleste tilfælde kunne ordene ganske vist findes ved opslag i de pågældende ordbøger, men de betydninger, der oplystes, var ikke umiddelbart anvendelige i de aktuelle kontekster. Vi stod her over for fænomenet "semantiske neologismer", dvs. allerede eksisterende ord, der optræder i en for ordet usædvanlig eller fremmed kontekst og derved får tillagt en ny betydning.

Forskellige former for fortolkning var nødvendig for at finde frem til egnede oversættelser. Fortolkningen tog udgangspunkt i den af de i ordbogen anførte betydninger, der umiddelbart syntes at udtrykke noget, der også passede ind i den nye kontekst, og en passende oversættelse blev foretaget herudfra.

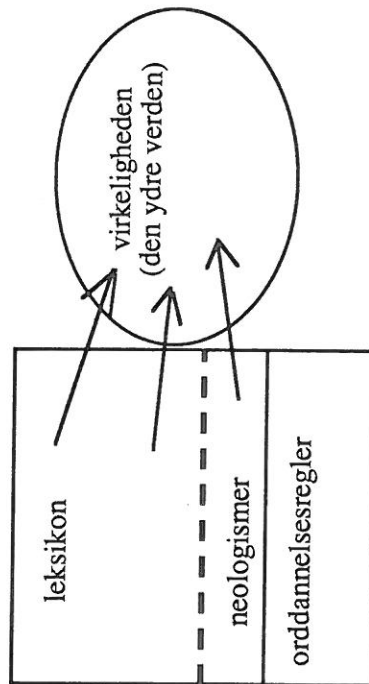
Fortolkningsprincippet var sådan set udmærket, for så vidt som det i de fleste tilfælde gjorde det muligt at finde egnede oversættelser. Men det fortalte ikke noget om, hvilke mekanismer, det egentlig er, der gør sig gældende, når et ord flyttes fra en given kontekst over i en anden og for dette ord fremmed kontekst.

Er det muligt at opstille regler, dvs. en model, for, hvorledes

denne overflytning finder sted, og dermed også at forklare, om ikke "hvorfor den finder sted", så "hvorfor den kan finde sted". Uden egentlig at vide, hvilket vanskeligt område jeg begav mig ind på, nemlig semantikkens, satte jeg mig for at prøve at udrede mekanismerne ved semantiske neologismer.

1. Neologismer

Inden jeg imidlertid skal komme nærmere ind herpå, vil jeg - med henblik på at se de semantiske neologismer i et større perspektiv - ganske kort redegøre for, hvad man egentlig skal forstå ved neologismer - og i særdeleshed semantiske neologismer - og for deres forhold til et sprogs leksikon. Dette gøres bedst ved hjælp af følgende skematiske fremstilling:

Leksikon er at betragte som et givet sprogs totale mængde af ord. Dette leksikon er en afspejling af den virkelighed, der omgiver os, dvs. den ydre, ikke-sproglige verden, - en virkelighed, jeg vil tillade mig at definere som bestående af såvel noget observerbart som af begreber (= le monde référentiel réel ou imaginaire), vel vidende, at hele referentproblematikken er mere kompleks end som så, men uden at jeg dog skal komme nærmere ind på denne problematik i nærværende sammenhæng.

Ethvert levende sprog er i konstant udvikling i lighed med det samfund, der taler det pågældende sprog. Denne udvikling giver sig bl.a. udtryk i, at det tilsvarende leksikon til stadighed suppleres med nye ord, også kaldet neologismer, som dannes ud fra de til enhver tid gældende orddannelsesregler. Neologismer opstår f. eks. i det

øjeblik, der sker ændringer i den ydre, ikke-sproglige verden, og disse ændringer skal kunne udtrykkes verbalt for at kunne indgå i den menneskelige kommunikation. De kan også opstå i det øjeblik, en person ønsker at udtrykke sig på en ny måde. Herom nærmere nedenfor. En neologismes levetid - og dermed også spørgsmålet om hvorvidt dens optagelse i leksikon får mere permanent karakter - bestemmes bl.a. af, om den ændring, den afspejler, får varig karakter, men også af en mængde andre faktorer, som det imidlertid vil føre for vidt at komme ind på her.

Der er to forskellige typer af neologismer: de allerede omtalte semantiske neologismer og så de formelle neologismer. Deres væsentligste karakteristika samt årsagerne til deres opståen vil fremgå af det følgende:

Typer		Formelle neologismer	Semantiske neologismer
Årsager			
Objektivt kriterium		Ny form ny betydning	Gammel form ny betydning
Ekspressivt kriterium		Ny form gammel betydning	Gammel form gammel betydning

ad objektivt kriterium: der er her tale om imødegåelse af et krav om at finde en benævnelse for en ny teknisk eller videnskabelig opfindelse eller for et nyt begreb eller et nyt fænomen. Der ligger således et helt konkret behov bag neologismens tilblivelse - der er tale om en mangelsituation: en ny betydning skal have en benævnelse.

ad ekspressivt kriterium: der er her tale om et ønske fra forfatterens side om enten at skabe en vis effekt, - dvs. at der ligger rent stilistiske hensyn bag neologismens tilblivelse -, eller et ønske om at udtrykke sig kortere, fiksere og mere præcist. Det, der skal udtrykkes, kunne have været udtrykt på en anden og mere "gængs" måde: en gammel betydning får en anden benævnelse.

Formelle neologismer er karakteristiske derved, at de giver sig udtryk i et helt nyt ord, dvs. en endnu ikke set form. Denne nye form kan være udtryk for en helt ny betydning, som det f.eks. er tilfældet med *alunir* (lande på månen), der blev dannet i forbindelse med den første landing på månen. Den kan også være udtryk for en

allerede eksisterende betydning, som f.eks. *densifier*, som på en kortere måde udtrykker samme betydning (*fortætte*) som verbalsyn-tagmet *rendre plus dense*.

Det skal bemærkes, at nogle neologismedefinitioner omtaler låneord som en særlig neologismetype under formelle neologismer. Ved låneord forstås generelt nye ord, der kommer ind i et givet sprog udefra samtidig med nye ting, teknikker og begreber, som er opstået uden for det pågældende land; en særlig type er anglicismerne: engelske eller amerikanske ord, der trænger ind i andre landes sprog. Grunden til, at de kan henregnes under formelle neologismer, er den, at de udgør en ny form set i forhold til det leksikon, de indgår i; eks.: *le fast-food*, som det officielle Frankrig straks har omdøbt til *la restauration rapide*.

Semantiske neologismer er karakteristiske derved, at deres nyhedsværdi ikke ligger i formen, men derimod udelukkende i betydningen: det nye består deri, at en allerede eksisterende form tillægges ny betydning, således som det også fremgår af det følgende:

"La néologie sémantique peut se définir par l'apparition d'une signification nouvelle dans le cadre d'un même segment phonologique, (...). Toute création sémantique de caractère lexical se traduit par une nouvelle union entre un signifiant et un signifié. (...), la néologie sémantique se différencie des autres formes de néologie par le fait que la substance signifiante utilisée comme base préexiste dans le lexique en tant que morphème lexical, que celui-ci, sans aucune modification morpho-phonologique, ni aucune nouvelle combinaison intra-lexématique d'éléments, est constitué en nouvelle unité de signification". (Guilbert 1975, 64).

Semantiske neologismer dannes enten med henblik på betegnelse af en ny betydning eller til betegnelse af en allerede eksisterende betydning:

"La néologie de sens consiste à employer un signifiant existant déjà dans la langue considérée en lui conférant un contenu qu'il n'avait pas jusqu'alors - que ce contenu soit conceptuellement nouveau ou qu'il ait été jusqu-là exprimé par un autre signifiant". (Dubois 1973, 334).

Som eksempel på en semantisk neologisme, der betegner "noget nyt", kan nævnes *le serpent (slange)*, der blev dannet i forb. med oprettelsen af det Europæiske Monetære Samarbejde til betegnelse af fenomenet valutastange.

Som eksempel på en semantisk neologisme, der betegner "noget allerede eksisterende", skal anføres *le virage ((vej)sving)*, som blev taget i anvendelse til betegnelse af den i *changement d'orientation politique* allerede indeholdte betydning (*politisk kursændring*).

2. Semantiske neologismer

Et nærliggende spørgsmål vil være: hvorfor benytte denne metode til suppleret af et sprogs leksikon? Hvorfor ikke hellere danne en formel neologisme og dermed undgå den risiko for misforståelser eller fejlfortolkninger, der kan opstå ved at anvende allerede eksisterende ord.

Som en årsag kan nævnes "sparsommelighedshensyn": der er ingen grund til at "rutte med" de nye ord (her: formelle neologismer), når polysemi-fænomenet giver mulighed for at anvende de i leksikon allerede eksisterende ord. Herved undgår man at overbelaste leksikon med "selvstændige" ord. Den nye betydning kan sam eksistere med den gamle, og eventuelle forståelses- eller fortolkningsproblemer vil normalt blive afklaret af konteksten.

En anden og væsentlig årsag er "stilistiske hensyn": ønsket om at skabe en speciel effekt. Der er en tendens til at betragte de semantiske neologismer, der dannes ud fra stilistiske hensyn, som et literært fænomen, som har til formål at skabe noget originalt og ikke nødvendigvis en varig ændring af leksikon. De er imidlertid også meget udbredt inden for journalistikken, hvor formålet er både at gøre en given tekst spændende og malende og at skabe en mere varig udvidelse af leksikon.

2.1. Hvordan dannes semantiske neologismer?

Som allerede anført, eksisterer der ganske bestemte regler for dannelse af nye ord, og der eksisterer også en hel del litteratur, der behandler såvel disse orddannelsesregler som neologismeområdet generelt, men egentlige, detaljerede teorier, der sigter mod at forklare dannelsen af semantiske neologismer og de mekanismer, der gør sig gældende i forbindelse hermed, endsiige opstille regler herfor, findes ikke.

Derimod har flere lingvister op gennem tiden søgt at forklare 'semantiske ændringer'. Idet semantiske neologismer, som sagt, kan betragtes som værende udtryk for ændringer i ords indhold, har jeg, hver gang jeg stødte på en forklaring på semantiske ændringer, også

betragtet den som en potentiel forklaring på semantiske neologismer, og jeg har således, til en vis grad, sat lighedstegn mellem 'semantiske ændringer' og 'semantiske neologismer'.

Så langt tilbage som i 1885 beskæftigede Arsène Darmesteter sig, i *La Vie Des Mots - étudiée dans leurs significations*, med ændringer i ords betydning; han betegner ændringer i et sprogs leksikon som "*le néologisme dans le lexique*", (1886,7), uden dog at betegne semantiske ændringer som 'néologismes de sens'. Darmesteter foreslår, at semantiske ændringer betragtes som udtryk for "restrictions" (spécialise des sens généraux) eller "extensions" (généralise des sens spéciaux), (1886,54), hvorved han foretager en kategorisering set i forhold til de pågældende semantiske ændringers 'udbredelse'. Mht. spørgsmålet om, 'hvordan' semantiske ændringer dannes, foreslår Darmesteter, at de analyseres som "billedlige udtryk" (tropes), nærmere betegnet som: metaforer, metonymi og synekdoke, (1886,46 ff.), der alle bygger på associationer. Metaforers dannelse beskriver Darmesteter eksempelvis på følgende måde:

"La métaphore, (...), transporte le nom d'un objet à un autre, grâce à un caractère quelconque commun à tous deux: la feuille d'arbre donne son nom à la feuille de papier, grâce à la minceur qui les caractérise toutes deux" (1886,63).

Darmesteters syn på semantiske ændringer: at alle er udtryk for en udvidelse hhv. en indskrænkning af et ords anvendelsesområde, samt at alle dannes som "billedlige udtryk", stemmer således på det overordnede plan i alt væsentligt overens med den konklusion, jeg når frem til i mit projekt. Det skal dog samtidig bemærkes, at der ikke ligger et videnskabeligt analysearbejde bag, det der foregribes: Darmesteter har således ikke udarbejdet et teoretisk apparat, der f.eks. ville kunne give en nærmere redegørelse for denne ved metaforer implererede "fællesnævner" - i ovennævnte citat *minceur* - samt for de mekanismer, der i det hele taget gør sig gældende i forbindelse med semantiske ændringer.

Darmesteters sam- og eftertid er imidlertid ikke enig med ham. Således inddeler Michel Bréal, i *Essai de Sémanitique - Science des Significations*, betydningsændringer i "restrictions du sens" (1904,107 ff.), "élargissement du sens", (1904,117 ff.), og "métaphore", (1904,124 ff.), hvorved han sammenblander spørgsmålet om betydningsændringers 'udbredelse' - sker der en udvidelse eller en indskrænkning i det pågældende ords anvendelsesområde? -, og spørgsmålet om, 'hvordan' de dannes, - en fejl, som i øvrigt stadig

er meget udbredt. Endvidere beskæftiger Bréal sig i højere grad med, 'hvorfor' ændringerne sker end med, 'hvordan' de sker, en tendens der også har været fremherskende indtil for ganske nylig.

De forklaringer, der er forekommet mht. 'hvordan', angiver generelt "associationer" som værende det bærende element i dannelsen af betydningsændringer; således f.eks. St. Ullmann, der i *Précis de sémanitique française* (1952) anfører, at enhver betydningsændring kan henføres til en eller anden form for association, uden at han i øvrigt kommer nærmere ind på mekanismerne ved betydningsændringer, men i stedet koncentrerer sig om, 'hvorfor' de sker.

Det er dog lykkedes at finde enkelte tiltag til en nærmere forklaring på, 'hvordan' semantiske neologismer dannes, som f.eks. hos André Goosse i "*La néologie française aujourd'hui*" (1975,64-68), og hos Mariana Tutescu i *Précis de sémanitique française*, (1975,64-72).

A. Goosse inddeler semantiske neologismer i 4 typer: metaforer, metonymi, generalisering og specialisering (1975,64-68), hvorved han begår samme fejl som Bréal i sin tid, nemlig at sammenblande 'udbredelse' og 'hvordan'. Goosse tager imidlertid visse forbehold mht. generalisering og specialisering, idet han karakteriserer disse to typer som "ændringer i ords anvendelsesområde uden at der egentlig er tale om en ny betydning", (1975,67), og dette til trods for at han beskriver processen som følger:

"Simplement une signification existante se trouve généralisée par la suppression d'un sème ou particularisée par l'addition d'un sème (on appelle sème chacune des composantes d'une signification) (ibid).

Hermed bevæger Goosse sig ind på den komponentielle semantiks område, men desværre uden at give nogen nærmere forklaring på, hvad der f.eks. skal forstås ved *sem*, ud over at det er en "bestanddel af en betydning", ligesom 'betydning' heller ikke defineres nærmere; men selv med udgangspunkt i denne snævre semforklaring vil det være forkert at sige, at der egentlig ikke dannes nogen ny betydning, når man fjerner et sem fra et ord eller tilføjer det et nyt sem: der sker trods alt en ændring i ordets semindhold og dermed i dets betydningsindhold. Goosse giver ikke nogen nærmere forklaring på metaforer og metonymi.

Mariana Tutescu inddeler betydningsændringer i metaforer, metonymi og synekdoke, og forklarer disse som følger:

" (...), les changements de sens reposent sur un transfert sémique, sur une règle sémantique qui modifie le faisceau de sèmes formant le sens du mot respectif. L'essentiel dans les changements sémiques c'est que la suppression de certains sèmes nucléaires y est récupérée par l'adjonction de certains autres" (1975, 64).

M. Tutescu mener således, at der ved betydningsændringer er tale om ændringer i ords samsammensætning i form af fjernelse og tilføjelse af semer, hvorimod A. Goosse taler om enten-eller. Tutescu opererer med to typer af semer: de i citatet anførte kernesemer og så klasserne (1975, 51ff), som havende relevans i forbindelse med betydningsændringer, men igen uden en dybtgående analyse af deres rolle.

Konklusionen på ovennævnte samt på meget andet af den nyere litteratur, jeg har læst vedr. semantiske neologismer - og hvori semefænomenet indgik uden dog at være ekspliciteret - var, at jeg måtte tage udgangspunkt i en teori med et bredere sigte end semantiske neologismer, nemlig en teori, der beskriver ords indhold, idet det jo netop er på indholdsplanet, der sker ændringer i forbindelse med semantiske neologismer. Det, jeg skulle finde ud af, var

"(...) comment les éléments de la signification, appelés communément sèmes ou traits de signification, se regroupent dans le cadre du mot-signe, comment le faisceau constitué se maintient, ou se disloque, pour donner naissance à de nouveaux complexes de traits." (L. Guilbert, "La Créativité lexicale", 1975, 65).

Hermed startede så jagten på en egnet teori til forklaring af ords betydningsindhold, eller til at forklare, 'hvordan ord betyder', i håb om, derigennem også at finde ud af en forklaring på, 'hvordan ord kommer til at betyde noget andet'.

Der har været gjort forskellige tiltag med henblik på at forklare og strukturere ords betydningsindhold. Jeg skal unklade en nærmere gennemgang af semantikens udviklingshistorie, men blot påpege, at den strukturelle semantik, som den foreligger i dag, egentlig går helt tilbage til Ferdinand de Saussure, der i *Cours de linguistique générale* (1916) foreslår en systemorienteret indfaldsvinkel til sproget.

Der blev herefter gjort en del forsøg på af strukturere semantikken, men det store gennembrud kom først i 1943, da Louis Hjelmslev, i *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, henledte opmærksomheden på vigtigheden af de enkelte ords indre struktur

og således foretog en skelnen mellem et sprogs indholdsplan og udtryksplan. Hjelmslev påpeger nemlig, at den mindste enhed i sproget ikke er sproget, men at der på indholdsplanet er noget, der er mindre end sproget. Dermed var der åbnet op for at overføre den i Pragskolen opstillede fonologiske model på semantikken, nærmere betegnet på analysen af de på indholdsplanet eksisterende mindste enheder. I artiklen *Pour une sémantique structurale* (1957) omtaler Hjelmslev disse mindste enheder som **indholdselementer** (éléments de contenu), og som eksempel anføres det engelske *am* som bestående af fem indholdselementer: 'be' [être] + '1re personne' + 'singulier' + 'présent' + 'indicatif', (1957, 120). Disse indholdselementer må dog ikke forveksles med det, man i dag kalder semer, idet der egentlig er tale om sememer, der selv kan inddeles i et givet antal mindste enheder.

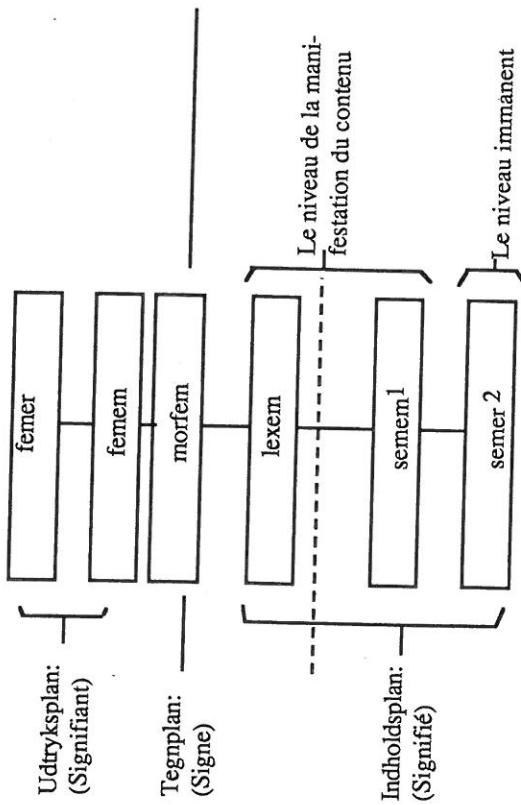
Hjelmslev satte imidlertid skub i udviklingen, og den teori, som jeg - efter lang tids søgen - umiddelbart fandt brugbar i mit tilfælde, bygger da også på Hjelmslevs tanker. Den er udarbejdet af **Algridas Julien Greimas**, der i 1966 udgav *Sémantique structurale*, hvormed han lagde fundamentet til det, man i dag forstår ved strukturel semantik, dvs. en strukturel analyse af betydningsenheder med udgangspunkt i Pragskolen's fonologiske model. Greimas udgav i 1979 sammen med J. Courtés: *Sémiotique, dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, hvori der anføres en foreløbig syntese af hans teori samt det deraf omfattede begrebsapparat.

Det skal bemærkes, at der inden for den strukturelle semantik - eller komponentielle semantik, som den også kaldes - hersker nogen uenighed om, hvilken terminologi, der skal anvendes til betegnelse af de forskellige mindste enheder, samt uenighed mht. mængden af forskellige enheder. Jeg skal ikke her komme nærmere ind på disse forskelligheder, men blot understrege, at princippet i de forskellige indholdsanalyser er det samme: man opererer med, at betydning er sat sammen af 'dele' eller 'træk'.

3. Greimas' teori

Jeg skal i det følgende redegøre for min fortolkning af Greimas' teori vedr. en strukturering af ords indhold, samt for, hvilke muligheder den giver for at forklare, 'hvordan' semantiske neologismer dannes.

Greimas' teori og den dertil knyttede terminologi kan illustreres ved hjælp af følgende skematiske oversigt, hvoraf dens relationer til den fonologiske model også fremgår (se skema n.s.)

1) semem: semisk figur/kerne
+klassesematiske basis

2) semer: kernesemer
klassesemer (kontekstsemer)

På tegnpianet har vi sprogtegnet, som benævnes morfem.

Dette morfem består, på udtryksplanet af et udtryk: le signifiant, og på indholdsplanet af et indhold: le signifié.

På udtryksplanet er de enkelte fonemer i morfemet karakteriseret ved et givet antal træk, kaldet femer, der tilsammen udgør et femem, som endelig er med til at karakterisere morfemet.

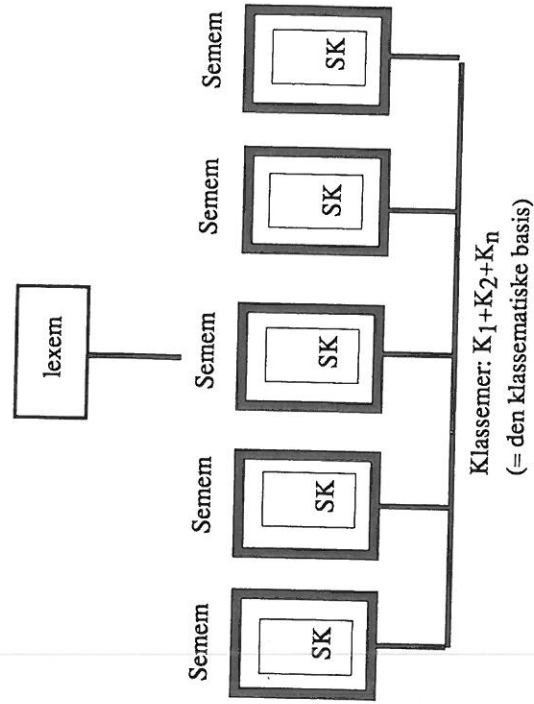
På indholdsplanet er morfemet også karakteriseret ved en given mængde træk, her kaldet semer, som udgør de mindste betydningsenheder. Semerne er en virtuel størrelse og udgør som sådan et særskilt plan i forhold til indholdsplanet, nemlig le niveau immanent. I det øjeblik morfemet optræder i en given kontekst, vil en større eller mindre mængde af disse semer manifestere sig i et semem, som således kan betegnes som værende udtryk for et givet morfems betydning i en given kontekst. Den samlede mængde af betydninger (= sememer), som et morfem kan optræde i, udgør lexemet. Mængden afhænger af, om lexemet er monosemisk eller polysemisk: et monosemisk lexem har, som navnet angiver, kun ét

semem, mens et polysemisk lexem har flere. Lexemet kan som sådan defineres som indeholdende en given mængde virtuelle størrelser, sememerne. Det afhænger da af konteksten, hvilket semem der skal manifestere, i det øjeblik lexemet via morfemet aktualiseres på tegnpianet. Sememerne og lexemerne udgør tilsammen le niveau de la manifestation, idet det dog skal bemærkes, at det ret beset ikke er lexemet der manifesteres - lexemet er kun "beholdt" for sememerne -, men kun ét af de deri indeholdte sememer. Derfor den stiplede linie på figuren.

Som eksempel kan anføres morfemet *kort*; det dertil svarende lexem indeholder eksempelvis sememerne: *landkort, postkort, spillekort* og *togkort*. Konteksten vil afgøre, hvilket semem der skal manifestere. Det vil aldrig være lexemet *kort*, der manifesteres, da det vil være umuligt at finde en kontekst, hvor de deri indeholdte sememer alle vil kunne manifestere på én gang.

3.1. Semer

Som det vil fremgå af skemaet, udgør semerne ikke en homogen masse. Der skelnes mellem to typer: kernesemer og classesemer. Deres respektive karakteristika illustreres bedst med udgangspunkt i følgende figur, som viser et givet lexem aktualiseret i en given kontekst, hvilket fremkalder en bestemt betydningseffekt (=semem).

3.1.1. Kernesemer

Kernesemerne udgør den faste bestanddel af sememet, dets **semiske kerne**, SK, som er en del af den totale mængde af kernesemer, som er indeholdt i lexemet, og som også kan kaldes den semiske kerne. Kernesemerne karakteriserer sememet - og dermed også lexemet - i dets specificitet, dvs. at de beskriver de karakteristika, der adskiller et givet semem fra andre sememer, og som gør det specielt i forhold til andre sememer. Kernesemerne er udtryk for den opfattelse, som mennesket har af den ydre verden, de er et billede af den ydre verden, dvs. af "det", der refereres til i den ydre verden (= referenten). Derfor taler man også om en **semisk figur**.

Til benævnelse af kernesemerne bør der anvendes et begrebsapparat, der er karakteriseret ved

- et så højt abstraktionsniveau som muligt, for at gøre det så entydigt som muligt, og
- et så begrænset antal enheder som muligt, for at ligge tæt op af den fonologiske model.

MEN netop fordi kernesemerne karakteriserer sememerne i deres specificitet og derfor nødvendigvis må være omfattende i antal, har det ikke været muligt at udarbejde kategorier til brug ved beskrivelsen af kernesemerne.

Med hensyn til at bestemme de enkelte sememers indhold af kernesemer, gør det forhold sig gældende, at ikke alle sememer er lige "tilgængelige"; tilgængeligheden er i vid udstrækning afhængig af sememernes semiske tæthed: jo større den semiske tæthed er, jo lettere tilgængelige er de enkelte sememer, og jo ringere den semiske tæthed er, jo vanskeligere tilgængelige er de.

3.1.2. Klassemer

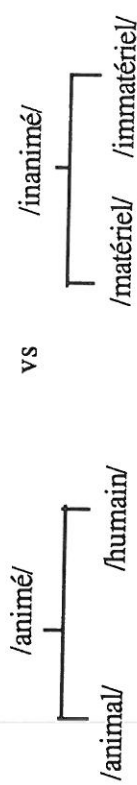
Klassemerne er karakteristiske derved, at de karakteriserer flere sememer samtidigt, dvs. at klassemerne er de semer, som sememet har fælles med de andre sememer i en given kontekst. Den mængde af klassemer, der er med til at bestemme et givet semem, kaldes under ét for **den klassematiske basis**. De karakteriserer sememet i dets generalitet, dvs. at de beskriver de karakteristika, som knytter et givet semem sammen med andre sememer, og som derfor er af mere generel karakter. De afsløres i og via konteksten, heraf også

navnet kontekstsemer. Det er muligt at inddele de forskellige konteksttilfælde i kontekstklasser, hvor hver kontekstklasse består af de kontekster, der altid fremkalder samme betydningseffekt - heraf i øvrigt navnet klasser.

I en given kontekst vil det være de samme klassemer, der gentages, hvorved de vil sikre, at den pågældende kontekst bliver læst på en bestemt måde, sikre dens kohæsjon, også kaldet **isotopi**. Klassemerne sikrer således, at et givet udsagn forstås på en ensartet og meningsfyldt måde.

Netop den kendsgerning, at klassemerne er iterative, og at deres opgave er at vise, at sememerne tilhører en mere generel klasse, bevirker, at de nødvendigvis selv må være meget generelle og følgelig forholdsvis ringe i antal. Dette har gjort det muligt at inddele klassemerne i kategorier.

Som et eksempel på en klassematisk kategori skal anføres kategorien /animé/ vs /inanimé/:

Denne kategori kan selvfølgelig videreføres med en højere detaljeringsgrad, og den kan suppleres med andre kategorier.

4. Greimas' teori anvendt på semantiske neologismer.

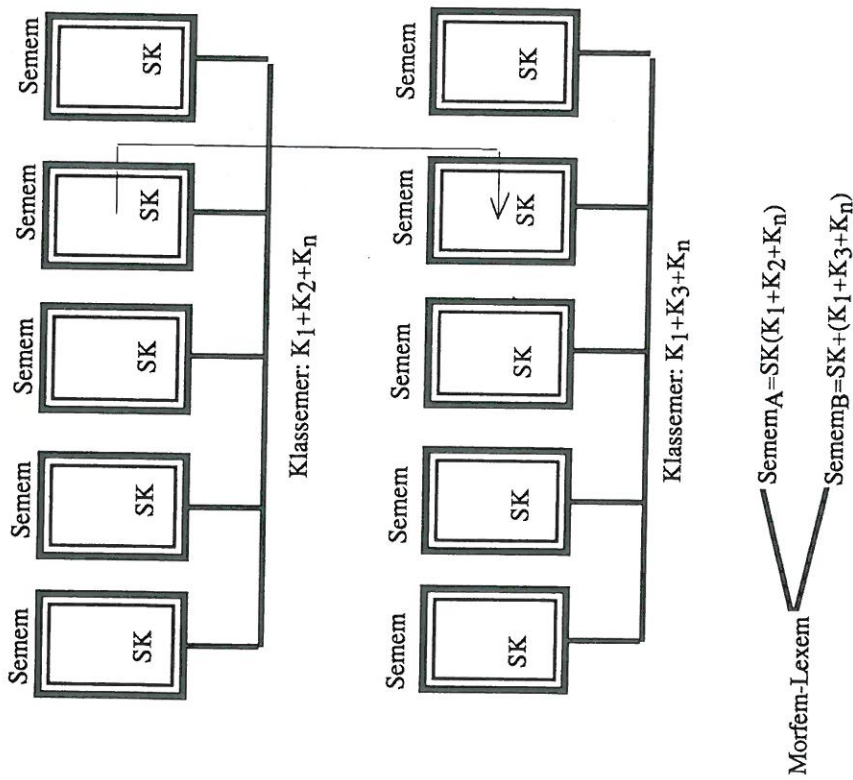
Efter at have gennemgået hovedtrækkene i Greimas' teori, skal jeg i det følgende vise, hvorledes denne teori kan anvendes til at forklare, 'hvordan' semantiske neologismer dannes, idet det skal bemærkes, at den - så vidt jeg ved - ikke tidligere har været anvendt til dette formål.

Vi ved, hvad en semantisk neologisme er: et allerede eksisterende ord, der anvendes i en for dette ord ny kontekst og dermed i en ny betydning.

Processen vil, under anvendelse af Greimas' teori, kunne forklares som følger: et morfem tages ud af sin/én af sine sædvanlige kontekst(er), (kontekst I), hvor det semem/ét af de sememer, der er indeholdt i det til det pågældende morfem svarende lexem, udløses, og anbringes i en kontekst, (kontekst II), som det ikke tidligere har optrådt i, hvilket vil udløse et nyt semem. Grunden til, at det

pågældende morfem kan flyttes til den nye kontekst, er den, at det dertil knyttede semems kerne indeholder en given mængde semer, som netop udtrykker den betydningseffekt, der ønskes manifesteret i den anden og nye kontekst.

Denne proces kan illustreres ved følgende skematiske fremstilling:

Kernen (SK) - eller dele deraf - flyttes da fra den gamle kontekst (I), der er karakteriseret ved én bestemt klassematisk basis, til den nye kontekst (II), der er karakteriseret ved en mere eller mindre forskellig klassematisk basis. I den nye kontekst kombineres kernen med den dér eksisterende klassematiske basis og danner det nye semem, som - netop via kernen - udtrykker den ønskede betydningseff-

fekt. Man kan sige, at de semer, der flyttes med over i den nye kontekst, 'aktualiseres', mens de semer, der bliver ladet tilbage, 'virtualiseres'.

Konklusionen på ovenstående er en tese om, at

- det er den semiske kernes indhold, dvs. kernesemerne, der danner udgangspunkt for dannelsen af semantiske neologismer, samt at
- det er disse kernesemers forenelighed med den i den nye kontekst herskende isotopi, dvs. klassemer, der er afgørende for, om den semantiske neologisme bliver en realitet.

Denne tese blev nu afprøvet på et bestemt korpus, nærmere betegnet på en række eksempler på semantiske neologismer i politisk/økonomisk sprogbrug taget fra Dictionnaire des Mots Contemporains (DMC), (1980), for at se om den ville holde stik, og - hvis ja - for at se hvad den så gav mulighed for at finde ud af om semantiske neologismer.

Afprøvningen bestod i

- først at se på den semiske kerne for at finde det/de sem(er), der lå til grund for 'overflytningen',
- dernæst at se på den klassematiske basis for at udrede de ændringer, der skete fra udgangskonteksten til slutkonteksten.

Det skal præciseres, at der ikke blev foretaget en gennemgribende analyse af de pågældende sememers semiske kerne, idet jeg ikke fandt det en betingelse sine qua non for afprøvningen af tesen; det væsentligste var at finde ud af, hvilket kernesem der havde givet anledning til overflytningen, og dette viste sig i vid udstrækning muligt uden en totalanalyse af semindholdet.

Den manglende totalanalyse forhindrede dog ikke, at den foretagne analyse - af såvel kernesemer som klassemer - var tilstrækkelig til at danne grundlag for følgende konklusion: i forbindelse med overflytningen sker der en fremhævelse ('aktualisering') af visse semer, nærmere betegnet af de semer der begrunder overflytningen, og en dæmpning ('virtualisering') af andre. Der sker således ikke en tilføjelse og en fjernelse af semer eller et enten-eller, således som hhv. M. Tutescu og A. Goosse hævder.

Et yderligere resultat af afprøvningen blev ikke den traditionelle inddeling af semantiske neologismer i metaforer, metonymi, generalisering og specialisering, som den man f.eks. ser hos A. Goosse,

men en inddeling i hhv. stærke og svage metaforer, og så en rest-gruppe, hvor der også sker en 'stærk metaforisering', men hvor processen er mere kompleks end som så, nemlig metonymi.

Jeg mener således ikke, det er rigtigt, at tale om generalisering og specialisering, når man ønsker at redegøre for, 'hvordan' semantiske neologismer dannes. Ved generalisering hhv. specialisering er de nemlig snarere tale om semantiske neologismers 'udbredelse': om de finder anvendelse på flere områder/i flere forskellige kontekster eller kun inden for et snævert område/i én bestemt kontekst. Alle semantiske neologismer dannes ved metaforisering, og de deraf resulterende metaforer, stærke såvel som svage, kan så være udtryk for en specialisering eller en generalisering. Inddeler man derimod semantiske neologismer i metaforer og generalisering/specialisering, blandt er man proces og udbredelse sammen.

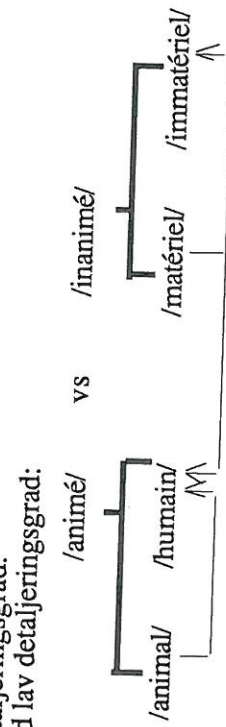
4. Metaforisering

Idet jeg således postulerer, at semantiske neologismer alle dannes ved metaforisering - stærk eller svag -, skal jeg i det følgende anføre henholdsvis de stærke og de svage metaforers karakteristika. Disse karakteristika er fremkommet ved analysen af mit eksempelmateriale, og til illustration heraf vil analysen af en semantisk neologisme af hver type blive gennemgået. Metonymi vil blive behandlet for sig selv, da den som sagt udgør en særlig kompleks form for stærk metafor.

4.1. Stærke metaforer.

Med hensyn til den semiske kerne, er det her karakteristisk, at det ofte kun er en forholdsvis lille del af kernen, der overføres til det nye semems kerne. Dette skyldes, at de morfemer/lexemer, der udder går en stærk metaforisering, er karakteriseret ved en forholdsvis stor semisk tæthed, hvilket betyder, at det pr. definition drejer sig om konkrete.

Med hensyn til den klassematriske basis sker der her et ret gen-nemgribende skift, idet der sker en ændring såvel ved høj som ved lav detaljeringsgrad:

Samt ved høj detaljeringsgrad:

Fra /teknik/ - /medecin - /geologi/ etc.	til	/økonomisk/ - - -	og/el. /politisk/ - - -
---	-----	----------------------------	----------------------------------

Til illustration af dette skal anføres følgende eksempel, taget fra en artikel i *Le Nouvel Observateur* 11. dec. 87:

"Il y a des gisements de productivité fantastiques chez les fonctionnaires. Pas la peine de les faire travailler plus; il suffit de les faire travailler mieux".

"Gisements" er fremhævet, fordi dette ord umiddelbart forekommer mig fremmed i den pågældende kontekst, idet jeg, p.g.a. mit forudgående kendskab til det franske sprog, opfatter det som betegnelse for en aflejring el. forekomst af et eller andet i vor undergrund, olieforekomst f.eks., - en betydningseffekt, som ikke passer ind i nærværende kontekst.

Jeg checker i Petit Robert, nyeste udgave, 1984, og finder følgende:

GISEMENT [ʒizmɑ̃]. *n. m.* (1200. « action de se cou-cher »; de *gésir*). ♦ 1° *Mar.* (1632). *Vx.* Situation d'une côte précisée par le calcul. — Angle que fait une direction avec l'axe d'un navire. ♦ 2° *Minér.* (1721). Disposition des couches de minéraux dans le sous-sol. *Un gisement continu, interrompu, horizontal, oblique.* *V. Veine.* ♦ *Cour.* Masse minérale importante, propre à l'exploitation. *Prospecter une contrée riche en gisements.* *V. Bassin, gîte.* *Découvrir un gisement pétrolier, métallifère.* *V. Minéral.* *Un gisement d'or* (*V. Placer*), *de tourbe, de soufre.* ♦ 3° Emplacement où vivent les coquillages, en nombre suffisant pour permettre une exploitation coquillière. *Gisement* (ou *banc*) *d'huitres* (opposé aux *parcs*).

Det viser sig, at ingen af de deri anførte betydninger (sememer) kan anvendes i nærværende kontekst. Spørgsmålet er da at finde ud af, om et af disse sememer indeholder et kernesem, som også kommer til udtryk i den i *Nouvel Observateur* anførte kontekst.

Sememet "masse minérale importante, propre à l'exploitation" indeholder, via "propre à" (= egnet til/som vil kunne), kernesemet /potentialité/, som også er den betydningseffekt, der kommer til udtryk i den nye kontekst. Samtidig må kernesemet /masse importante/ også have spillet en vis rolle, idet det er den betydningseffekt, der kommer frem via adjektivet *fantastiques* i den nye, ovenfor anførte kontekst. Kernesemerne /potentialité/ og /masse importante/ overføres nu til den nye kontekst, hvor de forenes med den dér hers-

kende klassematiske basis og danner et nyt semem, der vil indgå i lexemet *gisement* som en virtuel størrelse på lige fod med de øvrige sememer - forudsat selvfølgelig at det accepteres af det pågældende sprogsamfund og således optages i leksikon.

De øvrige kernesemer, der måtte være med til at karakterisere sememet "masse minérale importante, propre à l'exploitation", bliver tilbage som virtuelle størrelser, parate til at manifestere sig, i det øjeblik lexemet, via morfemet, aktualiseres i en relevant kontekst.

Netop det faktum, at de øvrige kernesemer er virtuelt til stede - at de, om jeg så må sige, "spøger i baggrunden" -, bevirker, at man kan tale om en metafor. Det el. de kernesemer, der overføres, er at betragte som en del af en semisk figur, som er et billede af "noget" i den ydre verden. Dette billede overføres også til den nye kontekst, eller rettere sagt, hænger ved i forbindelse med overførslen, således at det nye semem skaber associationer til dette "noget" i den ydre verden, uden at det selv har det som referent.

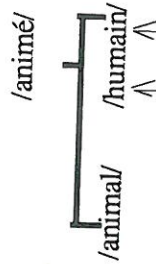
Med hensyn til den klassematiske basis er udgangskonteksten eller reittere sagt udgangsememet karakteriseret ved klassememe /matériel/ og /minéralogique/, mens slutkonteksten er karakteriseret ved klassememe /immatériel/ og /économique/. Der er således tale om en ændring såvel ved lav som ved høj detaljeringsgrad, hvilket berettiger til at kalde den semantiske neologisme gisement for en 'stærk metafor'.

4.2. Svage metaforer

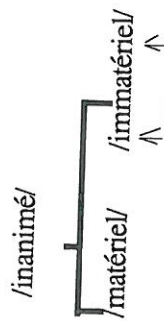
Med hensyn til den semiske kerne er det her karakteristisk, at det ofte er det meste af kernen, der føres med over, hvilket skyldes, at det ofte er morfemer/lexemer med ringe semisk tæthed, dvs. abstrakter, der gøres til genstand for svag metaforisering.

Med hensyn til den klassematiske basis er det her tale om et skift i klassemere fra udgangskontekst til slutkontekst, som kun kan konstateres ved hjælp af en klassematisk kategori med en meget høj detaljeringsgrad.

Ved lav detaljeringsgrad:

vs

men ved høj detaljeringsgrad:

Fra/	teknik/	til	/økonomisk/ og/el.	/politisk/
-	/medicin/	-	-	-
-	/geologi/	-	-	-

Som illustration skal anføres følgende eksempel taget fra DMC:

"Sur le plan des télécommunications, il faut faire disparaître l'arriération du pays".

Arriération forekommer ikke umiddelbart så fremmed i denne kontekst - man vil forholdsvis nemt kunne gætte sig frem til noget med bagved/bagud, p.g.a. at "arrière" er indeholdt i *arriération*.

Men checker man i Petit Robert, ser man, at *arriération* normalt ikke anvendes i denne, økonomiske kontekst, idet følgende anføres:

ARRIÉRATION [arjerasjɔ̃]. n. f. (1917; de *arrière*). Psycho. *Arriération mentale* : état d'un sujet dont l'âge mental est inférieur à l'âge réel, physique. V. Faiblesse (d'esprit), imbecillité. *Arriération affective*, dans les névroses infantiles. *Syndrome d'arriération affective*, retard psychomoteur existant chez de tout jeunes enfants privés de soins et de l'affection maternelle.

Samtidig kan man dog hurtigt finde frem til et kernesem, der muliggør dets anvendelse i nærværende kontekst, nemlig /infériorité/, der fremkommer via "inférieur à". /Infériorité/ føres med over i den nye kontekst, mens semet /imbécilité/ bliver tilbage, men stadig "spøger i baggrunden" og berettiger til også hér at tale om en metaforisering.

Med hensyn til den klassematiske basis er udgangsememet karakteriseret ved /immatériel/ og /psychologique/, og slutkonteksten karakteriseret ved /immatériel/ og /économique/. Der er således kun tale om ændring ved høj detaljeringsgrad, hvilket berettiger til at karakterisere den semantiske neologisme *arriération* som en 'svag metafor'.

4.3. Metonymi

Metonymi hører, som sagt, egentlig ind under gruppen "stærke metaforer", idet der også hér sker en metaforisering i lighed med den, der sker ved denne type metaforer. Da processen imidlertid er mere kompleks end som så og i sin helhed ikke kan behandles efter de samme principper som denne gruppe, behandles den for sig selv. Iflg. Greimas kan metonymi defineres som følger:

"Le phénomène linguistique selon lequel à une unité phrastique donnée est substituée une autre qui lui est "liée"". (Greimas/Courtes 1979,229).

Denne forbindelse på **tegnplanet** - som i øvrigt er det, der adskiller metonymi fra metaforer - kan give sig udslag i, at det ord, der anvendes for et andet, kan angive bl.a.:

- delen for helheden (pars pro toto); eks.: un col bleu/blanc.
- beholderen for indholdet; eks.: boire un verre.
- producenten for produktet; eks.: un godillot.

På **indholdsplanet** definerer Greimas metonymi som følger:

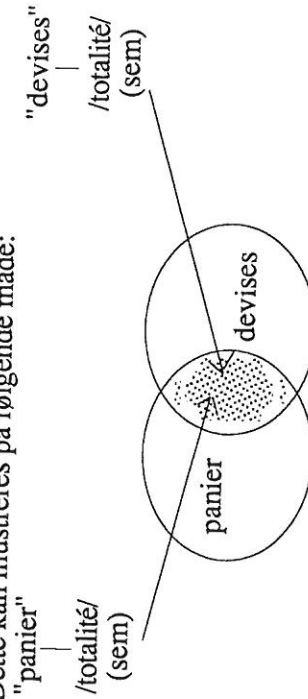
"Le résultat d'une procédure de substitution par laquelle on remplace, par exemple, un sème donné par un autre sème hypotaxique (ou hypérotaxique), les deux sèmes en question appartenant au même sème" (ibid).

Denne procedure kan illustreres ved hjælp af følgende eksempel med **panier** i betydningen *panier de devises*; konteksten er taget fra DMC:

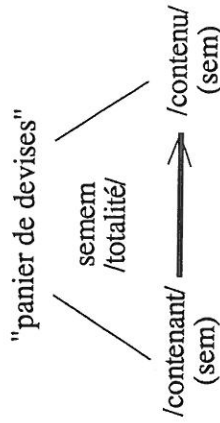
"La combinaison de la technique de la "grille", qui fonctionne pour le

"serpent" et où les variations d'une monnaie sont constatées par rapport à chacune des autres, et celle du "panier" de devises, qui prend pour référence la valeur d'un ECU fixée sur celle du groupe des monnaies européennes fortes comme faibles (...). L'évolution des taux de change au sein de ce "panier" servirait d'indicateur aux variations des taux."

En forudsætning for, at metonymiseringen kan finde sted, er, at der først er sket en **metaforisering** af *panier*. Herefter kan metonymiseringen finde sted. Denne forudsætter, at man accepterer, at der består et semantisk fællesskab mellem *panier* og *devises*, som kan udtrykkes ved semet /totalité/, og som bevirker, at *panier* og *devises* kan siges at tilhøre samme semem, hvis kerne indeholder semet /totalité/. Dette kan illustreres på følgende måde:

Det er inden for dette semem, substitutionsprocessen kan foregå, en proces, der kan illustreres på følgende måde:

"panier de devises"

Idet jeg hævder, at /contenant/ og /contenu/ er en del af semindholdet i sememet *panier de devises* = /totalité/, sker **metonymiseringen** derved, at /contenu/ substitueres med /contenant/. Denne substitution medfører, at semet /contenu/ ikke længere aktualiseres i sememet, men det er selvfølgelig stadig virtuelt til stede. Konsekvensen heraf er, at det nu er semet /contenant/, der karakteriserer sememet. Dette betyder, at man på tegnet kan sætte lighedstegn mellem *panier* og *panier de devises*. Denne metonymisering fuldendes, om jeg så må sige, på **det syntagmatiske plan**, ved at morfemet *devises* helt bogstaveligt fjernes ved hjælp af en såkaldt **ellipse**. Men på indholdsplanet vil semet /contenu/ stadig være virtuelt til stede i *panier* og derved gøre det muligt at opfatte *panier* som *une totalité de devises*.

Det skal bemærkes, at der tilsyneladende ofte sker en "afsikring" af metonymien, som her ved *panier*, hvor betydningen først ekspliciteres ved, at hele syntagmet anføres, første gang den optræder i en given kontekst, for dernæst - dvs. senere i samme kontekst - blot at blive anført som *panier*.

5. Afsluttende bemærkninger

Det i indledningen skitserede formål var at udrede mekanismerne ved semantiske neologismer, herunder at opstille en model for, 'hvordan' semantiske neologismer dannes.

Under anvendelse af A.J. Greimas' teori om strukturering af sprogtegnets indholdsside mener jeg at have fundet en plausibel forklaring på den proces, der sker i forbindelse med dannelsen af semantiske neologismer: der er tale om en metaforiseringsproces, hvor kernesememe danner udgangspunkt for anvendelsen af et givet morfem i en ny kontekst, men hvor klasserne er den afgørende faktor, for så vidt som det, der er bestemmende for, om det pågældende

morfem vil kunne anvendes i den nye kontekst, og dermed for, om den semantiske neologisme bliver en realitet, er spørgsmålet om, hvorvidt de pågældende kernesemer kan forenes med den i den nye kontekst herskende klassematiske basis.

Den anvendte model gør det endvidere muligt at opdele de semantiske neologismer i stærke og svage metaforer, hvor styrken er afhængig af de ændringer, der sker i den klassematiske basis fra udgangstekst til sluttekst. Ved stærke metaforer er der tale om gennemgribende ændringer i den klassematiske basis, hvorfor semantiske neologis-mer af denne type da også umiddelbart vil virke meget påfaldende og fremmede i den nye kontekst. Det modsatte vil være tilfældet ved svage metaforer.

Ved at betragte processen som en metaforiseringsproces opnår man endelig at gøre op med myten om, at metaforer kun er et lit-ferært fænomen, idet semantiske neologismer er et meget udbredt fænomen inden for journalistikken.

Den opstillede model løser imidlertid ikke alle problemer: der er stadig spørgsmål, der trænger sig på, både mht. f.eks. klassemernerne (f.eks. vedr. deres kategorisering) og mht. kernesemerne (f.eks. vedr. deres benævnelse). I den forbindelse - og under alle omstændigheder - vil det være interessant at se nærmere på klassem- og kernesemproblematikken specielt i lyset af den af François Rastier i 1987 udgivne bog *Sémantique interprétative*, hvori der foretages en videreudvikling af sem-begrebet (såvel kernesem- som klassem-begrebet) i henhold til hvilken disse enheder kan opsplittes i endnu mindre enheder. En sådan opsplittning vil formentlig muliggøre en endnu mere detaljeret og dermed mere nuanceret beskrivelse af processen ved semantiske neologismer.

Litteratur

- Bastuji, Jacqueline (1977): Aspects sémantiques de la néologie, i: *Linguistische Arbeitsberichte* 17, 1977, 51-60.
- Blochwitz, Werner (1970): Le néologisme de sens dans le vocabulaire politique du français contemporain, i: *Actes de la XIIe congrès international de linguistique et de philologie romania*. Bucarest: Editura Academiei Republicii Socialiste Romania 1970, 905-912.
- Boulanger, Jean-Claude (1984): Quelques observations sur l'innovation lexicale spontanée et sur l'innovation lexicale planifiée, i: *La banque des mots* 28, 1984, 3-29.
- Bréal, Michel : *Essai de sémantique - Science des significations*. Paris: Hachette 1904.

- Coseriu, Eugenio (1975): *Probleme der strukturellen Semantik*. Tübingen: TBL Verlag Gunter Narr 1975.
- Darmesteter, Arsène (1886): *La Vie des Mots - étudiée dans leurs significations*. Paris: Delagrave 1950.
- Deroy, Louis (1971): Néologie et néologismes: essai de typologie générale, i: *La banque des mots* 1. Paris: PUF 1971, 5-12.
- Diki-Kidiri, M./Joly, H./Murcia, C. (1981): *Guide de la néologie*. Paris: CILF 1981.
- Dubois = Dubois, Jean et al.: *Dictionnaire de linguistique*. Paris: Larousse 1973.
- Gilbert = Gilbert, Pierre: *Dictionnaire des Mots Contemporains*. Paris: Les usuels du Robert 1980.
- Goosse, André (1975): *La néologie française aujourd'hui*. Paris: CILF 1975.
- Greimas, A. J. (1966): *Sémantique structurale - Recherche de méthode*. Paris: PUF 1966.
- Greimas, A. J./Courtés, J. (1979): *Sémiotique - dictionnaire raisonné de la théorie du langage*. Paris: Hachette 1979.
- Guilbert, Louis (1973): Théorie du néologisme, i: *Cahiers de l'Association internationale des études françaises* 1973, 25, 9-29.
- Guilbert, Louis (1975): *La créativité lexicale*. Paris: Larousse 1975.
- Hénault, Anne (1979): *Les enjeux de la sémiotique. Introduction à la sémiotique générale*. Paris: PUF 1979.
- Hjelmstev, Louis (1943): *Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse*. København: Akademisk Forlag 1966.
- Hjelmstev, Louis (1957): *Pour une sémantique structurale. Essais linguistiques*. Paris: Editions de Minuit 1971, 105-21.
- Le Guern, Michel (1973): *Sémantique de la métaphore et de la métonymie*. Paris: Larousse 1973.
- Petit Robert = *Le Petit Robert I. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. Paris: Le Robert 1984.
- Lerat, Pierre (1983): *Sémantique descriptive*. Paris: Hachette 1983.
- Pottier, Bernard (1974): *Linguistique générale*. Paris: Klincksieck 1974.
- Quémada, Bernard (1972): A propos de la néologie, i: *La banque des mots* 2, 1972, 137-150.
- Rastier, François (1987): *Sémantique interprétative*. Paris: PUF 1987.
- Saussure, Ferdinand de (1916): *Cours de linguistique générale. Edition critique préparée par Tullio de Mauro*. Paris: Payot 1972.
- Tutescu, Mariane (1975): *Précis de sémantique française*. Paris: Klincksieck 1975.
- Ullmann, Stephen (1952): *Précis de sémantique française*. Berne: A. Francke S.A. 1952.
- Wijnands, Poul (1985): Pour une redéfinition du néologisme lexicographique, i: *La banque des mots* 29, 1985, 13-34.